JIŘÍ SLADKÝ

ÍRÁN

TISÍC A JEDNO DOBRODRUŽSTVÍ

CPRESS

Írán
Tisíc a jedno dobrodružství

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Jiří Sladký
Írán. Tisíc a jedno dobrodružství – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ÍRÁN

TISÍC A JEDNO DOBRODRUŽSTVÍ

JIŘÍ SLADKÝ

CPRESS

Čtrnáctero cest vstříc osudu aneb místo úvodu 5
Z Istanbulu do Teheránu 10
Kde leží pytlový trojúhelník 12
Jedna vlast, jeden národ 16
Kolonizovaná země 17
Demokratizace samopaly 20
Bacil osmanské despocie 22
Průvodce íránskou duší I 24
Mezi Tureckem a Íránem: síla odpudivosti 24
Na dohled od ráje 27
Teheránské dno 33
Průvodce íránskou duší II 41
Cesta za sklenkou čaje 41
V kermánských poduškách 44
Průvodce íránskou duší III 49
Kouzlo perských bázárů 49
Pouť ve šlépějích súfijů 57
Ráj pod korunami borovic 65
Do Šáhdádu 73
Kypící kámen 78
Paní Slunce 91
Žili v poušti hobiti? 101
V době bronzové 111
Hodina datlových slavíků 124
Zahrada palem I 127
Průvodce íránskou duší IV 131
Oáza 131
Koho potkáme v oáze 135
Zahrada palem II 137
Nejkrásnější oáza 138
Mlýn 141
Hřbitov palem 143
Na peci matky země 144
Na dno pouště 165
Páni perských prstenů 173
Islám je fajn, nebo ne? 180
Na návštěvě u liliputů 190

Někdy se až zdá, jako bychom prošli bránou času, magickým zrcadlem, protáhli se úzkým hrdlem láhve, kterým končí cesta labyrintem. I to se stává v Íránu.

Čtrnáctero cest vstříc osudu aneb místo úvodu

Jelikož vše, co je, zas vítr odvěje,
a vše, co je, jen ke zmaru a k škodě je,
mysli si: to, co v světě je, že není,
a co ve světě není, to že je.
Omar Chajjám

V Íránu jsem trávil skoro každé jaro či léto. Spočítat všechny ty cesty na prstech, musel bych mít tři ruce. Každoroční výpravy přinášely pokaždé stejné dilema. Pro mě obligátní otázky. Jaká bude ta letošní, stejně povedená jako loňská? A nebude přece jen horší? Takové proroctví se nikdy nevyplnilo. Snad díky přízni osudu, anebo zkrátka proto, že Írán je takový. Nekonečný a nevyčerpatelný. Jeden den a jedna noc přinesou tolik nečekaných zážitků, co doma celý měsíc.

Jen duše občas propadá splínu, zemdlévá, plíží se při zemi, aby vzápětí dovedla vystřelit rovnou k výšinám, jak ji tam něco v jediném malém zlomku času nasměruje a někdy bez rozpaků (a docela neurvale) vykopne. To něco, co je v Íránu možná neviditelné, ale přítomné v každém okamžiku. A co je nejdůležitější – dá se na to spolehnout. Přijde to. Je jen na poutníkovi, aby to cosi, říkejme tomu štěstí, osud, dobrý vítr, dovedl rozpoznat, oslovit a pak se vydat na příznivé vlně vstříc tomu všemu, co na něj v té zemi čeká.

Perský osud, *kesmat*, je zvláštní kategorií spolucestovatele, nestálého a nevěrného – jen dá-li Bůh, zůstane člověku nakloněn, krátkou chvíli, nikdy ne ustavičně, a i tu jeho těkavou přízeň si musím zasloužit. A tak je každá z cest, i ta nejvydařenější, takovou věčnou hrou s neposedným osudem, šachovou partií i hrou na schovávanou, při níž je to mocný spoluhráč, kdo rozdává, kdo určuje, ale také tají pravidla.

A ještě jedna zvláštnost platí v Íránu, co oči uvidí a uši uslyší, vůbec nemusí být tím, zač je rozum považuje. Může být něčím docela jiným, vlastně čímkoliv.

Nemaje domova, směr k němu neztratím, nemaje cíle, z cesty nesejdu. Do tak odvážného cestování jsme se nepustili, ale chvílemi to bylo přesně takové. Tahle kniha vychází z jedné z nejpovedenějších poutí na východ, dokonce daleko na východ země. Ale ne jenom té jediné. Budiž řečeno předem, že jsou ty cesty spletené jako copánek a tisíc dobrodružství s osudem se v nich odvíjí jedno za druhým. Tisíc a jedno dobrodružství bych mohl vyprávět večer co večer jako ta krásná a chytrá Peršanka Šeherezáda, celý rok a den, tedy dobu, kterou jsem v Íránu prožil, a stejně by nedošlo na všechny.

Časy a události se prolínají, až se postupně propletou tak, že nepoznáte, kdy bylo co. To opravdu není v tu chvíli podstatné. A čtenář? Můžu jen doufat, že ho strhne vyprávění.

Vypravil jsem se za tajemstvím a záhadami, které se v Íránu mohou zjevit za každou skálou nebo v každé oáze. Mrtvá města v poušti či vesnice s lidmi na píď vysokými, to už je docela svůdné lákadlo. A bylo těch záhad i dramatických okamžiků mnohem víc. Íránský východ jako by je měl v nepřeberné zásobě. Náročné, často až extrémní situace, s jakými je třeba se vypořádat, mohou přijít a někdy také přicházejí až příliš znenadání. Poušť anebo nehostinná pustina je jejich nejčastější kulisou, mučivou, i tak ale lákavou až za hranu života.

Po dvou předchozích knihách z Íránu, věnovaných mučedníkům i civilnímu, každodennímu žití a pak taky opiu, předkládám čtenáři skutečný cestopis. Co jej zlehka propojuje a vine se stránkami jako tenká nit, je cesta za íránským mystériem – za trpaslíky nebo liliputány, kteří kdysi obývali poušť a dodnes prý někde tam na konci světa žijí. Cestou k nim poznáme všední život v Íránu zbavený pozlátka a zažijeme chvíle, které nelze označit jinak než za magické. K íránskému vypravování patří i nemalý kus nostalgie, za světem, který se tak neúprosně mění.

Děj plyne a odehrává se se všemi těmi příhodami a dobrodružstvími (ale také útrapami) a spolu s nimi i přírodními a historickými objevy, aby se náhle rozvolnil a dal si přestávku, zastavil se v oáze. Není to náhoda, ale záměr, to, aby si čtenář před závěrečným strhujícím vyvrcholením mohl odpočinout, rozhlédnout se a prožít si kousek za kouskem, chvilku za chvilkou to zvláštní a sugestivní místo, které by mohlo být duší Persie.

Vydat se do Íránu pěšky, ... a spíš než na kole raději na koni, už to by byla originální cesta, ale ze všeho nejtrefněji by to vypadalo na oslu – jako kdysi ti všemožní orientální taškáři. Také je při našem putování potkáme. A bude pro nás i ctí, že nás tu a tam mohou přelstít, potomci Nasredinovi (už bez ušatých průvodců), ale někdy nás také nechají vyhrát.

Do Íránu jsme během dvou desetiletí zamířili zprvu pohodlně, pronajatými nebo vlastními auty (to ještě v 90. letech), poté už jen a pouze prostředky hromadné dopravy a nejraději stopem. Vydržet v takovém autobuse není jen tak, nečelíte jen prachmizerné anatomii sedadel, rozmarům počasí, nýbrž i nevyzpytatelné partě řidičů, jinak především rozených obchodníků, co se víc než o pasažéry starají o svůj byznys.

I tak bych necestoval do Íránu jinak ani dnes, jinak než po pevné zemi. Čas to zabere, ale aklimatizace těla a ještě víc duše je hlavní devíza, kterou to pomalé, leč povznášející putování přináší.

Na íránské cesty jsem se vypravil často i s rodinou (čtyřikrát), ale tato kniha popisuje cestování s přáteli anebo i docela neznámými lidmi, s nimiž jsem se do dalekého světa pustil. Mezi spolucestovateli zaujímá ústřední místo Kamil (jméno v Orientě povědomé, v arabštině například znamená tolik co „dokonalý“), vedlejší postava této knihy. Protože jeho hlavním cílem byly živé klenoty íránské přírody, brouci, objevuje se v textu jen sporadicky, tam, kde jeho role přináší něco neobyčejného, ozvláštňujícího. Většinu denního času „na místě“, nikoliv „na cestě“, jsem trávil bez něj. Objevovali jsme a do vytržení jsme se každou chvíli dostávali oba. Ne vždy ovšem ve stejný čas. Zatímco já běžím za svou „potřebou“, prchavým okamžikem, on zanoří se do travin, zastaví se u každého kamene.

Pro něho samého ovšem společné cestování přineslo řadu podobně neobyčejných objevů jako pro mě – světu a vědě neznámé druhy hmyzu...

O tom, jaké zajímavé okamžiky a často i úsměvné patálie, hotové zkazky, kterým jeden ani neuvěří, může cesta s jedním nebo více spolucestovateli přinést, podávají svědectví následující řádky.

Šahre Babak je přes poledne mrtvým místem. Město, kde toho moc nenajdeme – ta jediná čajovna, kam nás posílají, se ukáže být restaurací v hotelu – prcháme. Zato v cukrárně slavíme úspěch – to ten můj dětský

pytlík na kuličky s liliemi a tulipány starý skoro půlstoletí, ve kterém mně cinkají drobné riály, tisíce riálů (desetitisíce necinkají, byly tehdy ještě z papíru) ... cukrář na něm může oči nechat – zákusky neplatíme, každý čtyři – *nárendžány* (malý větrník s výborným krémem) a oblíbené bábovičky v papíru (svébytné íránské malého vzrůstu)... Co toho muže tak velkoryse naladilo? Už jen ten rozhovor stál za to: *Ty jsi Čech, a co přítel? Čech. Ten přece není Čech, to je Afghánec. A jak se jmenuje? Kamil. Kámil? No, co jsem říkal. Afghánec je to...!*

Stane se, že člověk vyrazí do íránských dálav s dobrodruhem naladěným na stejnou vlnu, kterého neznal a nikdy předtím neviděl. Aniž by si předem uvědomil, co vše to s sebou může přinést. Třeba vypravit se na tak dalekou pozemní cestu s Ukrajincem, znamená přetrpět tu a tam nemálo svízele. Zvlášť když je ten nešťastník držitelem ne českého, ale ukrajinského pasu. Co na tom záleží, že je to volyňský Čech, který u nás žije roky a že spolu mluvíme česky. Vypadá jako Ukrajinec a v pase to stojí černé na bílém, ale vyvracejte to Maďarům, kteří v tu chvíli hlídají hranice Unie, anebo jejich srbským kolegům. Ti přece o kdovíjakých pasantech vědí své. Nebohý Ukrajinec je jak v Jiříkově vidění. Však cos čekal? Svět tu není pro nás.

To nejlepší se odehrává na turecké hranici. Celá léta je ta turecká stále hranicí ze Tří veteránů. Při vstupu z Bulharska turecký stařík v půlnoční pokladně žádá za vízum pro Ukrajince předpokládaných a na ambasádě avízovaných dvacet dolarů, aby se vzápětí opravil a zvýšil taxu na třicet. Skutečně pak vybaví vízum další nálepkou, na níž se skví ručně psaná třicítka (zřejmě připravená pro podobné případy). Nejvíc se nasměji, když onen mužík prohlíží spolucestovatelův pas. Další fotka na Ukrajincově vízu hned vedle fotky pasové vzbudí ve stařík ovi naprosto nepochopitelný dojem, že je to pas pro dvě osoby, asi jako když má matka v pasu vepsáno i dítě včetně jeho fotky. Kdo je ale tím druhým, to stařík ne a ne rozluštit. Na naše vysvětlení nehleděl ani v nejmenším. Snad si myslel, že se stal obětí čar a kouzel, prohlíží pas, dívá se zkoumavě i na mě, a když podoba nesedí, je z toho upřímně zmaten. Stále hledá toho druhého v pase a najít nemůže. Už bezradný nakoukne nakonec ještě kdesi za nás, kde že se mu ten druhý ztratil!

Prestiži Turecka a Turků tato příhoda rozhodně neprospěla, alespoň pro nás. Na opačné straně, před vstupem do Íránu, pak nastane obligátní situace, kterou znám už dost dobře. Turci pracují, jen když chtějí. Chlap v kase za skleněnou tabulí spí a nemíní se vzbudit, snad proto, že když není ve službě, přece odpočívá a nehodlá být rušen. Jenomže kdy služba začíná? Vzbuďte ho, radí celníci, a dál je celá věc přestane zajímat. Buzení úředníka znamená klepat. Nejprve slabě, po několika minutách silněji. I když buchot dosáhne intenzity demoličních prací a podílí se na něm několik náhodných pasantů, s člověkem spícím na kavalci to nehne. Určitě spát nemohl, ale zasekl se, já mám právo spát, a tak spím. Když to trvá půl hodiny (a bušení se ukázalo jako marnost) a čas překročil dobu, po kterou si muž předsevzal odpočívat, i zničehonic vstane (jako by nic) a dá se do úřadování. Po tak chatrném spánku podá ovšem slabý výkon a k tomu plný nečekaných schválností. Pas zabavil a vracet ho nemínil celou věčnost a tvářil se přitom tak nechápavě, jako by netušil, co po něm chceme. Buď na pas zapomněl, anebo to jen zkoušel, aby dal najevo, kdo je tady pánem.

To další Turek, celník v budce vypadá profesionálněji. Zatímco můj pas mu projde rukama bez připomínek, Ukrajince podrobí závažné zkoušce. Nejprve se snaží pas rozloupnout, rozlepit obal a zároveň první

stranu (v domnění, že je pas falešný, což se nejspíš u lidí z Východu stává), a když to nejde, vymyslí novou taktiku. Opravdu originální. Ten chlap snad musel číst Švejka: Řekni nám něco rusky (jinak se přece na Ukrajině nemluví, ne?)! dí turecký vachmajstr Flanderka... I Ukrajinec mluví a mluví, až se Turek, který určitě nerozumí ani slovo, nechá přesvědčit.

Jiná zkouška Ukrajincova proběhla při návratu na srbské hranici. Jediný on musí vystoupit z busu a jít s celníkem do hlavní budovy. V malé místnosti se ho jali šacovat, zkoumají foťák a všechno, co se najde v bágu. Inu cesty Ukrajincovy jsou zatíženy zkušenostmi s jeho předky a soukmenovci. A že se té pověsti neubrání ani slušný člověk, se rozumí samo sebou. Ostatně neříkal jsem ti to? Když nás v Birdžandu íránský policajt zadržel, vyslechl a pak nechal být, bezradný, co teď s námi, poznamenal jsem prorocky s notnou dávkou ironie a nadsázky: *„To že by se ti u nás stát nemohlo? Jen to zkus objevit se s ukrajinským pasem kolem slovenské hranice. Pár dnů to bude trvat, než tě proklepnou...a ani pak ještě nemáš vyhráno!“*

Írán je zemí dvou tváří, jen stěží kdy a kde poznat, která je ta pravá.

Z Istanbulu do Teheránu

Pravá tvář Turecka se odkrývá ve čtvrtích istanbulské chudiny, a co se zdálo být před lety k neuvěření, tenhle tradiční a zbožný svět se šíří po celé zemi. Mladík Koray nám vzkazuje, že ještě pár dní bude dlít u vojenského námořnictva.

Na první zastávce za Istanbulem se pomyslně loučíme na dlouhou dobou s Evropou. Neproduktivní místo. Nic než odpudivé a notně drahé multirestaurace, do kterých se nám nechce už z podstaty. Rádi je přenecháme domácím. Alespoň záchody zasluhují pochvalu – dimenzované pro desítky dálkových busů a neplatí se. Poslední záchvěv Evropy a poslední bod, kde si Turci dovolili být velkorysí – močte, však na příští štaci vás stejně všechny „zkásnem". Vzpomenu na to, když nás na noční zastávce nahánějí píšťalkou, jen proto, že zamíříme opačným směrem – od restaurantu k silnici... kam prcháte zlotřilci, náš turecký hajzlík vám není po chuti? Mladí Íránci se ke mně přitočí. Dalo se to čekat. Z Číny? ptají se dychtivě (odtud tedy vítr vane, napříště každý druhý cestovatel bude jistě Číňan). Česká republika. To je dobře, persky umí, pochvalují si a zase se uklidí. Zvědavost byla ukojena. Kdo všechno cestuje, tentokrát skoro samí muži, většina mladých, určitě ne venkovani, ale nepatří k nejbohatším, snad jen ti starší vypadají zámožněji. Ostatně do Istanbulu chudí obvykle neputují. A i my, kostelní myši, umanutě pádíme co nejdál od toho Babylónu.

Ze severu proudí chlad a napitá mračna, která nevěstí nic dobrého. Pozdní slunce se konečně (na chvíli) prosadí a pak si dá nemilou pauzu, aby nám zasvítilo až za dva a půl dne na východě Íránu. První konflikt. Íránští mladíci se dohadují s dědem toaletářem, *1 YTL, neumíte číst?* Tolik nehodlají dát. V Íránu by za to seděli v čajovně nejméně hodinu. Anebo pořídili krabičku tabáku do *káljánu* (persky vodní dýmka). Máme to jednodušší. My, co nectíme konvence (Peršani jsou v nich vychovaní, to jen Turkmeni močí jako Evropani, ve stoje a kdekoliv, jak ve volné stepi). Odjíždíme za šera. Dokonalý servis v autobuse vzbuzuje rozpaky, pochybné akční video, hlučná hudba, jen občas se dramaturg trefí a zazní něco stylového. K dojetí mám i tak daleko. Íránci mají černou hodinku. Starší byznysmen poučuje mladé. Shluknou se kolem něj. Svobodně projevit své názory, snad, ale autobus není neutrální půda, vycítím, že si každý dává pozor na jazyk. Politika, řeč přijde na Musávího (neúspěšný prezidentský kandidát) a na prezidenta. Dalo se to čekat – po nedávných volbách se poprvé deklarovala opozice – to dřív nebylo, ale kdo komu fandí, netuším. Další zastávka bude krutá – uprostřed noci píšťalka píská, nedbáme ji a mizíme ve tmě...

Taková cesta do Orientu dokáže rozvrátit zažité představy o tom, co obnáší vyšší stupeň civilizace. Kdo se s tím nikdy nesetkal, může být překvapen nad způsobem, jakým v Íránu vykonávají potřebu. Tedy perští muži a řeč je o malé potřebě. Zatímco Evropani, ale také zmínění íránští Turkmeni v tom necítí žádné omezení, Peršané k takovému úkonu přistupuji s vědomím své tisícileté kulturní tradice. Po svém. Tedy jako ženy. Jednoduše v podřepu, chtělo by se říct přičapnou. Evropan se snad i zastydí, když vidí, jak barbarské atavismy v sobě nosí a udržuje. Marně v tom perském stylu hledá nějaké zdůvodnění, neřkuli přednosti. Nenajde je. Jednoduše proto, že zdejší úrovně civilizovanosti není hoden. Snad ještě nějakých tisíc let, a pak možná. Možná bude polidštěn. Ostatně na pisoár jsem v Íránu nikdy nenarazil.

Kodrcat se mezi Istanbulem a Teheránem je sice poněkud únavné, zato nepochybně objevné dobrodružství, zvlášť když si těch dva a půl tisíce kilometrů odsedíte v íránském autobusu. Při takové cestě důvěrně poznáte dva velké národy, dědice dvou říší. Aktivně prožít takovou zkušenost lze doporučit každému, kdo by se chtěl zapojit do „diskuse" o turecké minulosti, současnosti a hlavně budoucnosti. Pro toho, kdo by se nedejbůh

odvážil dál a nebál se uvíznout v íránských osidlech, je tato krušná epizoda neméně cenná – poslouží jako úvod k exkurzi duší Íráncovou.

Cesta z Istanbulu do íránského Teheránu obnáší čtyřicet hodin jízdy, dva dny a dvě noci. Po té první přicházejí divoké hory tureckého východu. Ještě nedávno tu střídavě zuřila a utichala kurdská partyzánská válka, dnes zavládl zdánlivý, a především dočasný klid, byť dřívější palebné postavení turecké armády s transportéry, tanky a kulometnými hnízdy už nepřipomíná skoro nic. Vojska a vojenské posty se jen posunuly dál, víc na jih než na východ. Mezi kurdskými vesnicemi čerstvě natahují plynovod – další známka, že je dobyté území plně pod kontrolou.

KDE LEŽÍ PYTLOVÝ TROJÚHELNÍK

Východní Anatólie, snad jediná krajina, která při cestě napříč Tureckem může zprvu dojmout, vězí všude kolem. Topolové háje, vraní hnízda, stáda – nezaměnitelný trojzvuk. Do Erzurumu ještě padesát kilometrů. Staříci vroubení bílými vousy, stejně tmavá saka a kulichy (a zeleně vzorované čepice zmijovky) jako mají jejich vrstevníci tisíc pět set kilometrů odtud při Bosporu, odpočívají opřeni o stěnu mešity. Jako by jim chlad ani trochu nevadil. Touha po pospolitosti a čaj zimu přebijí. Rozmach turecké kultury je na kilometry velkorysý (zrovna tak si počínají slovanští dědečci v muslimských končinách Balkánu).

V pět ranní zastávka ve stepi na *namáz* (persky modlitba), ale nikdo ji nevyužije. Topí se, až moc (zaplaťbůh že vůbec). V noci, ve dne už ne, bez ohledu, jaká je venku zima. A tak v noci nás trápí nesnesitelné horko, ve dne naopak vládne zima. Bude pršet, to je jisté. Mlhy klesnou a zahalí nejbližší horské hřbety. Teď to začne, zima v kombinaci s vlhkem, tělo to nesnese, pít musím, ale cítím, že bude malér. Jak se blíží Írán, šoféři přestanou zastavovat.

Erzurum. Kdysi arménské Karin. Nehostinné město, kde ženy uvízly v pytlích nebo dlouhých pláštích, pro muže náhle zneviditelněné. Skoro jako by tu ožily časy afghánského Tálibánu. Kultovní pomníky, Atatürkovy hlavy z bronzu, zase vrány, hojně koňské povozy a znovu brlohy se střechami z kusů vlnitého plechu. A hned opodál symboly turecké státnosti před branou univerzity. Dokonalý mišmaš. Taková turecká obří asambláž dovede vykřesat jiskru originality, že zjihne i ten cestovatel, který by mohl mít k umění daleko. A co teprv ta obrovská kasárna. Zaplnila celou kotlinu – prostorem Turci nešetří, zvlášť když jsou to kraje kurdské (předtím nadto uloupené Arménům).

Jedeme, co to dá, na hrbaté silnici to s námi třese, což je signál, že turecká potěmkinovská fasáda dávno skončila. Sbohem, Evropo, chybět nám nebudeš. Erzurum je konečně za námi a šoféři se už těší na snídani. Zastavujeme na obvyklém místě kolem shluku budov restaurantu se supermarketem (na týdny poslední, který si dopřejeme), před záchytným bodem šoférů a útulkem nudících se cestovatelů.

Nus-i-džam, zní to nečekaně persky[1], stojí na místní *češme* (jak zvukomalebné slovo, vyjadřující hlas padající vody, navíc foneticky docela blízké naší kašně, tedy svému nejvhodnějšímu překladu). Kolem vyrostlo zájezdní parkoviště s dalšími službami – zhruba po vzoru někdejších *karavansarájí* (útulků karavan).

Zase ta známá zastávka mezi vraními hnízdy. Už jsou na svých stromech, splétají hnízda z březových větviček a nechávají se slyšet. Obrázek je to ještě skoro zimní. Pochmurný a zašedlý. Topoly bez jediného lístku. Sníh na kopcích, ještě si ho užijeme a pojedeme tak blízko, že by stačilo z okénka natáhnout ruku... Mrtvo, ale krávy už ženou přes první stepní trávu. Mrholí. Navlékám vše (až na náhradní košili), hodně chybí teplé ponožky a užil bych i rukavice. Přívětivé to tu není ani trochu. Íránci zevlují v krámech *(furuş*), stlučené budky v piknikovém háji zejí prázdnotou. Pozoruji betonové sochy, které vroubí útočiště novodobých karavan. Na sloupech sedí orli, u kašny se prohánějí velryby a taky na tučňáky zbylo místo. Něco ale chybí, podvědomě to cítím a rozhlížím se. Kde tu mají Atatürkovu bustu?

Před supermarketem nás „vítá“ reklamní figurína ženy v anatolském kroji, do níž se vtělila někdejší bohyně hojnosti. Infantilní turecké zákoutí dokáže uronit slzu poezie, aniž by to jejich tvůrci tušili. Je všední den, na piknik nemá nikdo ani pomyšlení. Jezírko s loďkami vypadá, že rozmrzlo teprv včera. Nevlídný turecký východ, takový je tu skoro celý rok. Pól nehostinnosti. Nejhorší je, že tak bude ještě celý další den a z toho vlhka se nedostanem dřív než v Kermánu.

Nejpovedenější zastávku jsem tu zažil pár let zpátky. Zhruba ve stejný čas, ale vypadalo to tu úplně jinak. Byla zrovna slunečná sobota a lidé vyrazili ve volný den do přírody, tedy k vodě nebo pod stromy, čili na piknik. Kdejaká strouha, v níž proudí alespoň trocha vody, hostila zaparkované auto a rodinku na dece. Díky Otci Turků se nám známý víkendový rytmus udržuje ještě i tady, uprostřed Malé Asie. Tři tisíce kilometrů od domova. To o pár hodin dál už se systém volných a pracovních dní zcela změní. V religiózním Íránu oficiálně pojem víkend neznají. Perioda zasvěcená práci končí pátkem, nikoliv zahálkou, nýbrž dnem hlavních modliteb. Ve skutečnosti si Íránci volný den vyložili po svém, takže si svůj víkend vybírají tak jako my – jen kratší a poněkud posunutý v čase. S hojným počtem náboženských svátků k tomu požívají volného času snad skoro tolik jako našinec. Originálně přistoupili k časovému určení zaslouženého odpočinku v Emirátech. K původnímu muslimskému pátečnímu volnu přidali ještě i dva dny evropské a natáhli si tak víkend na nebývalou délku.

Přestože se i tehdy zdálo, že zima skončila teprve včera a na topolech stěží bylo vidět výhonky, Turci z města přijeli v hojném počtu a piknikoviště praská ve švech. Taky vraní hnízda už ožila a jejich osazenstvo spokojeně kráká. Pod hnízdy, na betonových stolech se plní ubrusy, a zatímco ženy připravují zeleninový salát, hlavy rodin posluhují samovaru nebo dmýchají uhlíky pod *kebabem*. Práce je dost pro všechny příslušníky tureckých rodinek. Ratolesti halekají na houpačkách anebo kameny prohánějí hejna šedivek. Plné ruce mají i v polních restauracích – připravují *kebaby* pro ty, kteří se dostatečně nevybavili. Celý ten topolový háj

1 *núsedžam* je zdvořilostní fráze, kterou Peršané zhusta používají při jídle, když chtějí vyjádřit po našem „dobré chuti“ nebo „ať vám chutná“, v nápisu na prameníku Turci perské přání zkomolili

s betonovým mobiliářem místo podrostu se proměnil v outdoorovou jídelnu. Vládne povznesená, lehce slavnostní atmosféra, hlučná hudba z rádií tomu dodává tu správnou orientální kulisu. Netušil jsem, že taky mně přinesou číšníci porci *kebabu*.

Zvou mě „na čaj a kus řeči" – Turci (a platí to pro většinu Orientálců) baží po každém rozptýlení, a zvlášť cizinec je ten, kdo může zároveň uspokojit jejich zvědavost. Chlapíci pocházejí z Erzurumu a na piknik si vyjeli kupodivu sami, bez manželek. Myslel jsem na sklenku čaje a ona je to skoro hostina. Po čaji speciálně pro mě *küfte* (smažené masové kuličky), k tomu zeleninový salát a rýže. Muž, co mě pozval, pracoval v tureckém Telekomu. Byla s ním zábava, krom jiného mně vysvětlil, co je to *čaršaf* (doslova prostěradlo) – tak tu říkají pověstnému ženskému pytli. Tento způsob *hedžábu*, ženského halení, při němž nositelkám zpod hrubého rezavého závoje, který sahá až na zem, nejsou z tváře vidět než oči a z tělesných tvarů zhola nic, praktikují v Turecku snad pouze v Erzurumu, Bayburtu, Erzindžanu a okolí – v oblasti tzv. „pytlového trojúhelníku". Podobnost s afghánskou *burkou* bije do očí. Úkaz, s jakým se nesetká člověk ani v Íránu, by v sekulární zemi, kde *hedžáb* dokonce podléhal zákazu – třeba na vysokých školách (s šátkem na hlavě ve škole hrozilo tehdy studentce až roční vězení) či na úřadech –, mohl působit jako pozoruhodný relikt, pokud by mnohem spíš nevystihoval pravou podstatu toho, co zakrývá nálepka domnělého „tureckého sekularismu".

Atmosféra je skoro stejná jako v Íránu, dým, pokřiky a zpěv, plné stoly. Mohutné mávání vějíři, to aby uhlíky správně zahořely. Přestože někoho tak pohodlného jako Peršany by jeden hledal, Turci je přetrumfnou. Stoly, lavice, rošty, suché dřevo pod topoly, a ještě k tomu úslužní číšníci vynášející dobroty zpod oplachtované kuchyně. Vrcholem je opičí muž v hnízdě (*Tarzan yuvası*) v koruně jednoho z topolů, v síti lapený divoch jako svérázná reklama k návštěvě primitivního posedu. Opravdu, tak naservírované piknikoviště v Íránu obvykle nemají.

Jak se ty dva národy podobají. Sklonem k rodinnému životu a k hodování, stále přítomnými pikniky pod širým nebem s koberci plnými jídel a samovary neustále připravujícími tradiční čaj. Ruku v ruce s tím jde lenošení a nechuť k intenzivní tvrdé práci, obzvláště patrná u mužů.

Mezi halasící Turky se vmísili Íránci z několika dalších teheránských busů. Nakoupili v supermarketu (moc toho vzhledem k jejich kupní síle nebylo) a teď závidí Turkům piknikovou pohodu před plnými stoly. Skromnost a nenápadnost přítomného íránského vzorku oproti hlučným Turkům je očividná. Jako když se Češi při prvních cestách na Západ krčili na parkovištích s namazanými chleby u zdi bohatých restaurantů. Turecké ceny a životní styl (utratit co nejvíc za jídlo na okázalém místě) ohromuje Íránce, kteří mají do zdejší zámožnosti většinou víc než daleko, i kdyby ve svém rodném městě patřili mezi elitu. Postávají u zdi, skoro nikdo nezamíří do přepychové *lokanty* (a i na terase při jednom čaji vysedává pouhá hrstka pasažérů). Turecko je pro Íránce Západ, ve skoro takové relaci cen a platů, jakým byl pro nás v roce 1989. Íránci v Turecku, to jsou čeští batůžkáři a rodinní výletníci devadesátých let. Stejné nadšení cestovat, ale taky stejná chudoba. Kdo vlastní termosku, má mocnou zbraň, která dovede zázrak. Vlastním čajem zmírnit tu nevídanou proměnu – z íránského nitra během jediného dne rovnýma nohama vstoupit k samému předpolí Západu...

Do velkokrámu si to namířili vojáci i se samopaly. Vojenský autobus chvátá do Karsu. *Asker, foto jasak!* (Vojáci, fotit zakázáno!), kdosi na mě volá, ale vojáčci jakože jim to je jedno, když na ně cizinec míří objektivem. To už mě odchytává zvláštní postava, nevšiml jsem si, že ta žena jede s námi. Volá na mě rusky, pochopila, co jsme zač, tak si dodává odvahy. Ta s sebou ale vozí jmění! Všechny zuby, co jen vidím, má zlaté. Uzbečka, jede přes Írán domů. Do Istanbulu nemíří jen turecky mluvící Íránci, stahuje se tam vlastně celá Střední Asie. Dostat se do Istanbulu znamená pro Středoasiaty ještě víc, než co dřív do Moskvy (a určitě víc než pro nás třeba do Paříže nebo Londýna). Ukáže se, že paní se zlatými zuby sice patří do Uzbekistánu, bydlí kdesi u Buchary, ale její rodnou řečí je tádžičtina. Turky (a Uzbeky) ani nemá zvlášť v lásce, zdržuje se pohromadě s ostatními Tádžiky. Obchod je obchod a Istanbul jeho Mekka, v autobusu veze žena domů kupu zboží, patří k postsovětským cestovatelům s taškami, pověstným *čelnokům*. Takových bývá v každém teheránském busu pravidelně několik. V 80. letech byla v Československu – když tak člověk putuje po Východě, jen se diví, kdo všechno u nás nebyl. A teď – no žije se, jak se žije, hlavně že bez Rusů. Víru neprožívá, a že má šátek, ten je prý pro samotnou ženu nezbytný i v Turecku.

Nevěřím svým očím, ale úplně jiná paní v šátku přivádí ke mně děti – no jen se podívejte na toho ďaura! Stály tam nade mnou jak u vytržení, že ani nezareagovaly na mou perštinu. Nebyli to ale lidé z autobusu, jak jsem si myslel, turecká paní přijela autem a jen kousek z města. A že svým dětem neupřela ten úděsný pohled? Tak určitě pro výstrahu. Asi jako by kvočna ukazovala kuřatům chyceného tchoře. Děti se kupodivu nebály, možná pobraly víc rozumu než jejich turecká mamina. No, přežil jsem to, kameny nelítaly.

Těsně před odjezdem stihneme tureckou svatbu – kruh mužských tanečníků, bubínek a vřeštění pištce. Chlapi vyhazují nožkami, rukama točí a gestikulují. Za nimi vyzdobený mercedes (červené fábory), i pro Turka symbol moci a bohatství. Svatebčané přijeli, zahráli a zatančili a jedou dál. Je v tom duch neklidných obyvatel anatolských stepí. Nevěstu jsme nezahlédli, zato svatební rej doplňovali velbloudi. A ještě jedno svatební veselí nás potkalo. Restaurant blízko hranic zabrala tentokrát kurdská svatba. Taneční kapela je elektrifikovaná, tady píšťala s bubnem nemá místo. Novomanželé sedí za stolem a vypadají docela otráveně. Růžolící nevěstu v bílém doprovází matka a ženich je bez kníru! Je to vůbec Kurd? Velký kruh tanečníků jde pomalu dopředu proti směru hodin neznatelnými úkroky a krůčky. Připomene to bulharské *choro*, tancují muži i ženy, ale nedrží se za ruce.

40 hodin trvá ta jízda s íránskou partou, stále *on the road*, ještě že jsme tolikrát přečetli Kerouaca…

To bylo před lety, žádné vedro, ale alespoň do syrového vzduchu svítilo a svatbám počasí přálo. Vracím se do zimy letošní cesty. Chtělo by to zahřát se čajem. Taky si ho dopřeju, je to zázrak, že je tu za půl liry. Musím k okénku, v restauraci se šetří, nesvítí světla, ve tmě nabídnu hrst drobných, chlapík nevidí, ale staré *kuruše* pozná a štítivě oddělí. Vše ostatní bere (i bulharské stotinky!). Se čtyřmi kostkami cukru je čaj výborný, snad lepší než v Istanbulu. A ještě ruce zahřeje, jen pozor, aby od zmrzlých prstů nevystydl.

Íránci se vrací s nákupem. Pro tamní cestovatele, chudé příbuzné domácích, má tohle místo punc atrakce, jakéhosi „shopping parku". Zase ty hloučky, čeká se, kdo první. Kdo dřív osloví, jestli cizinci, nebo my... Ázer z Tabrízu, asertivní mladík z Teheránu. Kolik bere takový učitel? Osm set dolarů? To je málo (na Západě tři tisíce), v Íránu prý taky tak – nevěřím tomu, čím dál na periferii Íránu, tím víc klesají ty odhady – na afghánském pomezí je dle mínění místních učitel hotový žebrák. Dva státy, dva bratři? Stále *„Čechoslovak"*. I mezi mladými. Šafrán u vás jíte? Diví se, snad by ho k nám i vozil, inu Orient plodí obchod. Mladík přijel z Torbat, tam je ho prý nejvíc (nikoliv jako šafránu). Kam jedete a kde je líp? V Íránu? Smějeme se... Do pouště nechoďte, *asker* (persky *arteš*) – zastřelí vás, straší vojáky.

JEDNA VLAST, JEDEN NÁROD

Divná krajina převládla na tisíc kilometrů od Istanbulu. Snad i proto si úbočí podél silnice Turci vyzdobili podle svého gusta. Své obsese a frustrace zvěstují světu skrz zprávy z vyskládaných kamenů. *Vatan*, nejčastěji se opakující slovo, znamená obvykle domovinu nebo vlast. *„Jedna vlast, jeden národ,"* stojí na kopci na východ od města Ilidža. K nápisu patří ještě půlměsíc v červeném poli a Atatürkův profil k tomu svítí jako bojová standarta. Všechno svedli anonymní tvůrci z kamenů a kaménků. Celé plochy, barevné výjevy trčí vprostřed kopců jako dětské malůvky.

Megalomanské obrazce ve skutečnosti nejsou ničím jiným než svědectvím o vyspělosti kultury a ducha celého národa. Turek se asi nerodí jako umělec, malíř nebo sochař. Cestou přes Turecko se člověk setká pouze se dvěma formami výtvarného umění – v obou případech jde o sochy nebo zjednodušeně předměty v prostoru, obojí má ráz neumělý až infantilní. Jeden pól, to jsou „odpočinkové" skulptury zvířat v místech, kde se Turek chystá oddychovat, hodovat na pikniku. Pro Turkovy oči jsou libé. Snad mu mají připomenout jeho další, dodnes nijak neumrtvělé atavismy – třeba loveckou vášeň, s níž skoro každý mužský příslušník, má-li čím, střílí s oblibou po všem, co se hýbe vzduchem i po zemi. Protilehlý, skoro sakrální pól, zahrnuje umění ideologické – nápisy v krajině a oslavné sochy vůdce, zvěstující rozpoložení Turkovy duše a udatnost jeho srdce. Mezi oběma polohami zeje prázdnota. Je zajímavé, že co se týče kultu vůdců, v Turecku je jeho doménou sochařství oproti romantickým malbám oslavujícím *ájatolláhy* v Íránu.

Turecký nacionalismus není daní, „cenou za novou identitu, která by se nezakládala na islámu" (jak poznamenal svého času jeden český komentátor v souvislosti s otázkou, zda chceme Turky v Evropě). Z jednoho prostého důvodu – náruživost pro svůj národ, jeho symboly, představitele, nositele tradic a ochránce je Turkovi vrozená. V prostředí vypjatého vlastenectví vyrůstá jedna turecká generace za druhou, což nezůstává bez

trvalých následků, a nezdá se, že by se na tom mělo co měnit. Přál bych všem podobným komentátorům udělat si výlet po tureckých krajích a neopomenout exkurzi Turkovou duší – mluvili by docela jinak.

Stačí navštívit v Istanbulu působící Nadaci Východního Turkestánu (Doğu Türkistan Vakfı), aby si člověk udělal soudný obrázek o turecké mezinárodní angažovanosti – nijak nezakrývané nitky vedou až do srdce turecké pravlasti, dnešní čínské provincie Sin-ťiang a širokého okolí.

Vraťme se ale ke krajině, která svou nudnost „zastírá" ideologií. Co kopec, to bílý vzkaz. *„Pocházíme z jedné matky a z jednoho otce."* Že by tím mysleli Turky a Kurdy? Takový byl dlouhá léta jediný správný výklad – Kurdové vlastně vůbec nejsou Kurdy, nýbrž „horskými Turky". Patří Turci do Evropy? Se svým „angažovaným uměním" by to měli věru těžké. Některé nápisy vyloženě zastrašují. Snad proto právě takové svítí na úbočí co nejblíž kasárnám. *Pozor*, začíná zlověstný vzkaz všem narušitelům a končí podpisem *komutan* (vojenský velitel). Slogany jsou stále průraznější, zároveň připomenou květy orientálních metafor: *„Naše vlast* (*vatan* – opět to klíčové slovo svérázného, nacionálního landartu) *je jako z ráje."* Ach, to originální národovectví, s jakým Turek umanutě lepí kámen ke kameni, až je z toho sveřepě přímý vzkaz. Turecké vášně působí animálně: značkování krajiny, analogicky šelma označuje svůj revír. Ještě že ty kameny alespoň nesmrdí. Není kopce, jehož strmost by bránila zbudovat tu kamenný záznam. Z nejprudších svahů září bílý půlměsíc s hvězdou nejpůsobivěji.

Otevírám diskusi s ázerbájdžánskými spolucestovateli o významu nápisů, které v turecké (kurdské) krajině nepřehlédneme, ani kdybychom chtěli. Jen Peršan, vzdělaný podnikatel a student, který se učil ázerbájdžánsky (s latinkou psanou turečtinou mají Peršané problémy, i když třeba znají *ázarí*, nápisy v téměř shodné turečtině nepřečtou), chápe, co chci slyšet, ale do přesnějšího výkladu se mezi tolika Ázerbájdžánci raději nepouští. Smysl je ovšem nadmíru srozumitelný. Všechno patří Turkovi, a ten se s nikým nedělí. Podtext, jaký je cítit z mnoha kroků turecké vnitřní politiky i diplomacie.

V Íránu je to jinak. Ač se oficiálně deklaruje jednotná, šíitskomuslimská populace (podobně jako tehdy v Sovětském svazu měli od určitého sjezdu jednotný „sovětský národ" a ten nám pak pomocí složitých myšlenkových konstruktů servírovali – vykladači velkého východního vzoru), rozdílnost kultur tam nikdo nepopírá. Je to nakonec vidět i v autobuse, kde se vytvářejí skupinky, které mezi sebou prakticky nekomunikují. Nejvíce se oddělují Turkmeni, ale také Ázerbájdžánci, ti tvoří nejpočetnější etnickou menšinu (a při cestách mezi Istanbulem a Teheránem často i většinu). Ani jedni, ani druzí se s Peršany (Fársy) navzájem většinou příliš nebaví...

KOLONIZOVANÁ ZEMĚ

A je tu městečko Pasinler. Oslavné nápisy na svazích nepřečteme, odplavil je déšť. Na pahorku s vlajkou (bílá hvězda a půlměsíc na červeném poli – jak se k té krajině nehodí ten novodobý symbol turectví) trčí vítězné sousoší. Určitě z první války, proti Rusům a Arménům Turci svůj odpudivý konec uhájili. Co Turek, to voják, nikoliv budovatel. Silnici na východ Turci po kouscích rozšiřují, ale jde to ztuha: Hrbaté a zrádné tu bývaly cesty odedávna, a proměnit se v dálnice jakoby ani neměly v úmyslu.

Předjíždíme první vojenskou kolonu, ale na strategickém sedle je pusto. *Šehitler ölmez.* Nesmrtelní jsou mučedníci! Vzkazují z kasáren v Eleškirtu (pak ještě další národovecké heslo *vatan bülumez,* volně asi *vlast je věčná*), nedaleko míst, kde roku 1071 turečtí Seldžukové rozprášili Byzantince.

Jeden z mladíků se připravuje na blížící se hranici. Vytahuje svůj kontraband. Jedno tričko za druhým si natahuje na sebe. Za chvíli bude jako hokejista. Neprůstřelný a poněkud ztuhlý. Celníci by mi to zabavili, gestikuluje. Jaké máte zavazadla? *Čemodan* (sic! v ruštině kufr) *kulipošti* (batoh – volně to, co je od čepice dolů na zádech!)? Snad nám tam ty hadry nechce nacpat. Kolik jich už na sebe nasoukal, patnáct? A bundu na to. *Čand tá? Sí, čehel tá, kolik, třicet čtyřicet,* směje se, *mikeší? Chceš to zkusit?* Je teprv devět, bude se v tom potit celý půlden.

Peršanky v autobuse to také nemohou vydržet, nedivím se jim, vůbec nemají jisté, jestli o nákupy na hranicích nepřijdou. Vybalují a rozkládají své istanbulské úlovky (Istanbul vyslovují rozněžněle Estanbúl): módní šatičky, botky, šátečky, lehké jako z fáčoviny. Móda je móda, ale že by všechny ty objevy nešly sehnat v Teheránu?

Plechové střechy trčí v topolech, celá obrovská čtvrť, to se hlásí stotisícové Ağrı. Je symbolické, že to slovo znamená v turečtině bolest. Město předstírá snad nejzapadlejší kraj světa. Až by tomu jeden i uvěřil. V ulicích jen voda, bláto, totéž ve dvorcích a na střechách zemljanek. Stáda pijí z kalné řeky. Kurdi svážejí na vozících obří kmeny topolů. Skládky bílého dřeva zbaveného kůry (nejsvětlejší místo na děsivé momentce), skládky všeho možného. A v dešti je vše ještě mnohem horší. Z homolí vyskládaného trusu teče jako z okapu. Ženy stojí s konvemi z plechu před cisternou. Stále někdo na něco čeká. Za městem černá trojice, muž líbá stařenu v čádoru. Dvě ženy nastupují do našeho busu. Snad nikdy jsme nebrali nikoho za Istanbulem, ale ony odtud jedou do Íránu. Skoro surreálná scéna, tak se doslova propojíme s nehostinným světem za sklem. Nastává ticho. Ženy v autobusu, obě po oči zahalené, už jen přítomností umravňují příliš rozpustilé íránské mladíky.

Ta kalná řeka pod námi je Murat, pod tímto jménem se skrývá delší z dvou toků, které dávají dohromady bájný Eufrat. Roztápěné sněhy přinášejí spousty hlíny a po stovkách kilometrů níž zanášejí turecké veledílo století – přehradu velkého Atatürka. Stavbu, pro niž přívlastek pragmatická je pouhým eufemismem. Dál po proudu se kvůli ní Syřanům nedostává ani naplavené ornice, ani dřívějších průtoků. Třeba říct, že jménem tureckého vůdce se nehonosí nadarmo, právě Mustafa Kemal, považovaný za zakladatele tureckého národovectví, proslul urputnou xenofobií vůči svým sousedům, byť to byli povětšinou muslimové. Zanechal tak v duši svého národa hlubokou, nesmazatelnou stopu.

Předměstí, která Ağrı lemují, obývají výhradně Kurdové – nevidím než jednu velkou „cikánskou" osadu. Takové je vlastně skoro celé město, samé nízké domy, z jednoho na druhý rozvěšené prádlo a před každým pyramidky sušeného trusu. Do toho početná kurdská omladina. Nedivím se, že se Turci Kurdů tak bojí a snaží se je pacifikovat všemožnými způsoby. Aby mohli v takovém městě žít Turci, k tomu nejdřív potřebují vybavit je pořádnými kasárnami.

Východní Turecko, Kurdistán (v Turecku je výraz zakázaný a není radno ho hlasitě pronášet), má ráz kolonizované země. Matně to tu připomene Tibet – bezlesou krajinou, která má mnoho shodných rysů, ale hlavně podobným postavením původních obyvatel (míněno posledních sto let – v maloasijských reáliích toto slovo zcela ztrácí smysl, původní tu není zhola nic). I Kurdové se pomalu stávají cizinci ve vlastní zemi (tento proces naštěstí nemá tak brutální podobu jako v Číně). Je to vidět i z okna autobusu. Cizí země je levná, tedy přibývá velkorysých, povahou rozpínavých staveb, kterými se sídla roztahují do šířky. Stavebníky jsou Turci, taky staviteli a investory.

Nic, o čem by se dalo říct: Je to kurdské. Kurdské tu není ani slovo, jeden jediný nápis. Leda tak kurdské osady, vlastně několik brlohů z kamene překrytých drny. Ani to není tak docela pravda. I ty rázovité domky nejsou než pozůstatky po Arménech, kteří si právě takové stavěli ještě začátkem minulého století. Tehdy, před víc než sto lety, sídlili Kurdové podstatně jižněji. Byli to Turci, kteří původně arménské sídelní oblasti obsadili jim přijatelnějším etnikem. Za odměnu, že jim s odsunem Arménů tak trochu „pomohli". Jenomže stalo se, co Kurdi netušili – najednou to byli oni, kdo se v Turecku dostal do postavení novodobých (ale mnohem chudších) Arménů. Co chová Turek ke Kurdovi, není nic jiného než neskrývaná nenávist – stačí vzpomenout, jak se mým hostitelům vždy oči zablýskly a pohyby zrychlily, to když jsme náhodou narazili na kurdské téma.

Vše, co Kurdy připomene, je třeba vymýtit. Nevím, zda se takto lapidárně vyjádřil tatíček Atatürk před půlkou století, leč i desítky let po jeho éře tenhle axiom platí v neztenčené míře. Mnohé situace jsou natolik absurdní a plné zvláštního humoru, že stojí zato je připomenout. Názvy některých živočichů se tureckým politikům zdály před lety natolik závadné (rozuměj separatistické), že vážně uvažovali o jejich náhradě za jiné, které tolik nejitří srdce každého Turka-vlastence. Podle ministra životního prostředí lze za latinskými označeními najít „postranní úmysly". Postiženým savcem měla být liška *Vulpes vulpes kurdistanica*, stejně tak divoká ovce *Ovis armeniana*. Je to jednoduché. Co žije pod Turkem, nesmí nést cizí označení. *„Liška je naše liška a ovce je naše ovce*," prozradil ministr v rozhovoru svým patriotickým čtenářům.

Z horských osad za oknem jde hrůza. Hromady kamení ukončují drny a roští. Často igelit, do prastarých arménských zemljanek zatéká. Jako by tu rozmýšleli, zda zůstat, anebo raději zmizet. Stany zatěžují pytlíky s kameny, aby je nevzal vítr. I tady bydlí lidé, kterým se rozpadly domy, prozatím, než postaví nové. Jestli vůbec. To jsou kurdské kraje, drsné a neučesané, věčně v počátcích kolonizace.

Turecká chudina je kurdská. Od Atatürkových dob se kurdský venkov prakticky nezměnil – snad až na pláty plechu, případně talíře satelitů, které teprve nedávno modernizují jeho jinak archaický a nadčasový ráz. Na kraji Turecka připomene to, čím bývalo Rumunsko jen kousek od středu Evropy: jistý typ živého, o to tragičtějšího skanzenu. Není divu, že ho lidé houfně opouštějí. Něco přitom ztrácejí, k potěšení Turků svou kurdskou identitu.

Co Kurdům zůstalo, je vysoká porodnost, a jestli jim vydrží, za krátkou dobu jich nebude v Turecku čtvrtina, ale třetina. Turci si budou muset vybrat. Za deset let tu bude kurdská autonomie, anebo se stejnou pravděpodobností islamistické Turecko. Když jsem před patnácti lety vyslovil tu větu, nedoufal jsem, že se tak

přesně trefím. V tu dobu odvysílala turecká televize poprvé v historii pořad v kurdštině, jako smířlivé gesto, jako snahu ulevit před mezinárodním pohledem svému svědomí, ale rozhodně ne jako úlitbu průměrnému Turkovi. Ten musel zůstat jako opařený, na jaký kanál se to vlastně dívá.

Kostlivců ve skříni má ovšem Turecko mnohem víc. Požadavky evropských komisařů na výuku v kurdštině, na návrat vyhnaných vesničanů byly pro běžného tureckého tatíka natolik nestravitelné, že svým politikům raději odpustil neúspěch cesty do Evropské unie než takovou pohanu. Byť to tváří v tvář pohostinným chasníkům nemusí být vždy patrné, k toleranci má Turek daleko. Tou pravou érou tureckého nacionalismu nebyl ani tak středověk a období, jež následovala, nýbrž doba docela nedávná: konec 19. a zejména celé další, 20. století. Tehdy se odehrály nejkrvavější a nejvíc popírané pogromy, za které se turecký režim dodnes plně neomluvil.

DEMOKRATIZACE SAMOPALY

Jak jedeme stále na východ, skoro nepřetržitě stoupáme. Taky příroda už na nás sahá studenými pařáty. Horám přibývá sněhu, na plochých hřebenech se pravidelně udrží až do začátku června a ještě v srpnu jsou k vidění zbytky. Vysoko položená východní Anatólie zůstává pod sněhem nejméně šest měsíců. Ve stejných zeměpisných šířkách, jaké má Středomoří, se tu vytvořil malý pól chladu (se zimními teplotami severu Skandinávie anebo ruských stepí).[2] Divoké hory se sněhem končící v mlhách vzbuzují pocit vlhka i chladu, klepu se (i ve čtyřech vrstvách), ne tak zahřátý Peršan ve svém mobilním textilním butiku.

Do Íránu to máme ještě sto třicet kilometrů. Po íránských silnicích by to byla hodina a čtvrt, tady tři. Silnice je posledních dvě stě kilometrů k hranicím doslova strašná. Ujetá pista s kameny vytlačuje asfalt. Rovná a široká, ale neopravovaná už roky. Taky pomník tureckého panství. Jako by chtěli Turci všem připomenout: Když my nebudeme chtít, vy rychleji nepojedete!

Vlečeme se proti proudu rozvodněného Muratu. Zahalená žena nese vak a dvě tašky do osady kdesi v kopci. Těžký je život Kurdů a byl by takový i bez Turků. Voda stojí, kde se podívám jak na konci doby ledové. Černé jsou ohrady a černé jsou vsi. Taky kozí stáda mezi sněhovými poli. V té hrůze pastevci a vojenská základna v dalším popsaném svahu.

Stále ty hory flekaté od sněhu. Vlevo i vpravo. Zabahněné pláně pod nimi doslova zalidnili čerstvě vystavění kamenní mužíci. Snad znamení cesty nekonečnými pastvinami. Ale na to je jich příliš a rozhozených v krajině bez zjevné logiky. Těžko pochopit, co lemují či ohraničují... Cesty, hranice, mokřiny, pastviny, louže? Nebo jen volně činí dle nálady *čupánovy*? V této volné umělecké disciplíně všech honáků (*čupán)* od Balkánu až po Tibet se zdají být Kurdové zdatní žáci. Možná i učitelé. Na kamenných ohrádkách obvykle suší kurdské hospodyně prádlo a koláče z dobytčího trusu na otop. K tomu jim vlaje turecká vlajka.

2 Třeba v únoru 2004 se v okolí Erzurumu vytvořila sněhová pokrývka mocná 135 cm, jakou tu údajně neměli od začátku měření, od roku 1936. Co vášnivě popisují cestovatelé přes zimní Turecko, stalo se zase jednou skutkem – uvízla v tom veškerá doprava. To je teprv velkého čekání, při němž se čas neměří na hodiny, někdy ani na dny... Je samo sebou, že při roztopení takového množství vznikla nemenší kalamita – následná povodeň s sebou vzala několik vesnic. Zkázu dokonalo dubnové zemětřesení.